

Ключі до скарбнички зі спогадами

КСЕНІЯ СОКУЛЬСЬКА

30 СІЧНЯ 2019

Пам'ять про минуле, найсолодші й найгіркіші спогади можна берегти в глибинах серця, а можна ними ділитися. Таку спробу нещодавно зробило «Видавництво Старого Лева», коли надрукувало тематичну антологію «Лялька. Оповідання про дитинство». Анотація до книжки обіцяє «13 різних історій про час і стан, коли лялька – найліпша приятелька, дерева високі-високі, а звичайні речі перетворюються на казкові». Ці 13 історій, автори й авторки яких уже давно дорослі, пропонують 13 різних поглядів на дитинство – своє, але не тільки. Послідовно белетристичні оповідання, автобіографічні есеї, імпресіоністські замальовки – у кожному випадку текст стає ключем до унікального світу, в основі якого лежить уже переосмислене, перев'язане червоним бантиком і запропоноване загалу уявлення про реальність.

Фото: Takahiro Taguchi

Ключі до себе

Значна частина текстів «Ляльки» – це щирі спогади про часи, коли трава була зеленішою, а кожна прикрість – кінцем світу. Саме спогади – це важливо. Найбільш безпосереднє з усіх оповідань цього умовного циклу – невеличка замальовка Ірини Савки «У долонях літа», у якій авторка намагається змоделювати дитяче сприйняття з його повсякчасним відчуттям чудесного й увагою до потреб улюбленої ляльки. Інші ж тексти підкреслено профільтовані крізь нинішнє «я» оповідачів. У «Дівчинці і дзеркалах» Людмили Таран дзеркальний відбиток влаштовує ліричній героїні екскурсію минулим. Легкий сюрреалізм викладу не затьмарює, а підкреслює лейтмотив тексту – «А ти не забула?». Віддзеркалення минулого показує не випадково дібрані сцени, а лише ті, які могли вплинути на подальше життя.

«Полковник Сем» Доржа Бату розповідає про саморобного мотузяного десантника – вірного

товариша в дитячих іграх. Трохи багатьом знайомого: о, цей гірко-солодкий мотив іграшок «із нічого», близький радянським дітям! Трохи унікально пережитого: дитячі спогади автор розцвічує розповіддю про знайомство зі справжнім «зеленим беретом», із яким вони влаштували поминки «загиблому при виконанні» іграшковому героєві. Випадкова зустріч актуалізувала пам'ять про давні пригоди, а заразом додала їй цінності. І це змушує замислитися, що важить більше: «чиста» пам'ять про іграшку чи те, як ці згадки впливають на подальше життя?

Власне, серед текстів збірки є й такий, що проговорює мотив значущості матеріального втілення спогадів максимально відверто. В есеї з красномовною назвою «Начебто про ведмедика» Галина Вдовиченко не просто розповідає про улюблену іграшку. Вона ще й пояснює, чому їй так важило цього ведмедика зберегти, адже наступні покоління вже не бавилися з плюшевим ветераном: «Але ніхто на нього не зазіхає, покрутять в руках – і повертають на місце. Магічний вплив він має лише на одну людину». Отак ведмедик з іграшки перетворюється на ключ – ключ до дібраних і розсортованих по скриньках і шухлядах спогадів. Таке собі ментальне горище Шерлока Голмса, але втілене в горищі цілковито матеріальному, місце, де кожне покоління зберігає іграшки, пам'ятні речі, свої індивідуальні машини часу. Місце, якого в багатьох українських родин просто нема, та й немає тих «ключиків», які могли не пережити численних переїздів й інших життєвих негараздів.

Ключі до інших

Якщо в деяких текстах автори послідовно розказують про себе, то в інших випадках тема дає привід поміркувати про інших. Галина Крук, переповідаючи історію про знайдену іграшку («Лялька Надія»), яку автобіографічна героїня мусила повернути власниці, не тільки згадує, як це було. Вона ретроспективно підважує педагогічні методи своєї матері («Мамо, те, що ми не можемо зараз порозумітися, почалося ще тоді...»), надбудовує гіпотетичну біографію тієї власниці, зізнається, як влаштувала виховний момент неприємній філістерці. Жодної дитячої безпосередності – йдеться вже про осмислення досвіду, про намагання з'ясувати не лише те, що зіграло роль у подальшому житті «зсередини», а й те, що мало вплив ззовні.

Схоже працюють і деякі інші тексти. «Дорога до дідуна Петра» Дзвінки Матіяш – це практично ідеальний зліпок ситуації «Міська дитина поїхала на канікули до села» з усім набором упізнаваних маркерів – узагальнювачів досвіду. Проте замальовка розповідає не тільки про враження малої дівчинки, а й про те, наскільки важливою фігурою в її житті був дід. Ще далі йде Оксана Луцишина в «Наших коханих». Це щемка оповідка про той складний період, коли

ти вже не дитина, але ще не підліток. А також – розповідь про трьох по-різному нещасних дорослих. І поки дівчинка-героїня, не маючи кращого об'єкта, закохується в героя «Спартака», авторка-героїня обережно розповідає про те, як брак кохання визначив життя її старших родичів.

Ключі до епохи

Згадки про дитинство штибу «Як воно відчувалося» – річ суто індивідуальна й по-своєму інтимна. А от розповіді «Як воно було» уже підштовхують до різного масштабу узагальнень. Пам'ять про дитинство може втілюватись у спалахах, миттєвих кадрах, радше враженнях, аніж зображеннях. Осмислення дитинства – процес аналітичний. Тексти першої групи дали авторам шанс поговорити про те, як вони бачать чи бачили себе, другої – як вони бачили інших. А от оповідання й есеї третьої групи, хоча й однозначно автобіографічні, допомагають розповісти про епоху. Не тільки про конкретне дитинство конкретних дітей, а й про «Дитинство радянське (1 шт)».

Лариса Денисенко з фірмовим гумором пише про долю плюшевого песика-«фарцувальника», який привернув нездорову увагу активістів «буржуазним» джинсовим костюмчиком («Яшас і Буратінас»). Олена Гусейнова в «Мешканцях безодні» створює майже горор про один день у пізньорадянському дитячому садочку: безглузді заняття, вічні манка з гречкою, інфернальна вихователька з масними «стрілками» на повіках – продовжіть цей логічний ланцюжок самі, імовірно, не помилитеся. Така безпрограшна апеляція до колективного досвіду має потужний ефект: складно встояти перед пропозицією саркастично посміхнутися з нашого спільного минулого. Тимчасом Богдана Матіяш в есеї «Цукор і сіль дитинства» розкажує про менш типовий дитячий досвід. І в цьому випадку розповідь про те, як на дитинство наймолодшої мазуночки у великій сім'ї вплинула смерть бабусі, швидко перетворюється на конспект «Як в останні роки існування Радянського союзу жила родина українських національно свідомих вірян». Розповідаючи про спільне, апелюючи до разом пережитого, такі тексти з ентузіазмом переходять від «Я так відчував» до «Я хочу, щоб ви відчули саме отак».

Чужі ключі

З тринадцяти текстів «Ляльки» неабияк вирізняються три. Вони сюжетні, неавтобіографічні, неретроспективні й абсолютно художні. Іван Андрусяк запропонував до збірки святкову

оповідку «Креденс» – про хлопця в поважних підліткових роках, який уже майже переконався, що святий Миколай приніс йому подарунок власноруч (спойлер: в усьому був винен шашіль, але віру хлопчина дбайливо зберіг). А Вікторія Амеліна та Маріанна Кіяновська написали тремкі тексти про сучасне воєнне дитинство донбаських дівчаток.

«Безіменні» Амеліної, які розповідають про зустріч українського військового й дівчинки, що втратила родину, містять дві деталі, які змушують замислитися про пам'ять. Маленька героїня оповідання ховається від небезпек до шафи, беручи улюблену іграшку й банку джему. Ототожнення спрацьовує миттю – кожен, хто в дитинстві втікав із дому до зупинки автобуса, рушав у похід до Північного полюса (або до Африки, Африка – теж хороший варіант) чи облаштовував схованку під ліжком, найімовірніше, брав із собою щось дуже до цього подібне. Другий момент теж відіграє роль такого собі дитячого «зрівнювача», але вже з виразними негативними конотаціями. В улюбленій іграшці безіменної дитини швидко впізнається Чебурашка, який тут символізує не просто радянське дитинство, а мислевірус, частину спотвореної колективної свідомості, ще одну цеглинку культурного розриву, який зумовив нинішні події. Майже кожен текст «Ляльки» розповідає про дитинство радянське, тож така критична апеляція до колективного напівусвідомленого цікаво резонує з основним корпусом. Як і есеї з попереднього блоку, «Безіменні» нагадують: спогади про дитинство – це не лише можливість згадати себе маленьким, а дерева високими, це ще й набір досвідів – спільних або різних. І навіть не те, що ми пам'ятаємо, а те, наскільки дозволяємо цій пам'яті визначити наше сьогодення, може стати підґрунтям і об'єднання, і розбрату.

На тлі цього маршу спогадів особливу роль має «Прелєсть» Маріанни Кіяновської. Це оповідання чи не найпослідовніше розкриває тему збірки: воно суто про дитинство і ляльок. Про маленьку донеччанку, яка під обстрілами шиє ганчір'яних ляльок – по одній на кожного члена своєї строкатої родини. Бо якщо зшиєш ляльку правильно, то з цією людиною все буде правильно також. Дуже проста й дуже болюча історія про дитяче сприйняття світу – єдиний текст збірки, що розповідає не про спроби переосмислити минуле, а про намагання вплинути на майбутнє. Але, якщо вдуматися, таке протиставлення багато в чому штучне. Зрештою, ділячись спогадами, ми розповідаємо не тільки про те, що було, а ще й про те, як ми маркуємо правильне і неправильне, важливе і другорядне, таке, про що хочеться пам'ятати завжди, і те, що аж горить як прагнемо забути. Про те, яким хочемо бачити світ – колишній, теперішній і майбутній. І, звісно, себе в цьому світі.

